

## Yunus Emre'nin Telvîn ve Temkîn Arasında Kalan Bir Şiiri

Mehmet ÇELİK\*

**Öz:** Kulun bir hâlden başka bir hale taşınmasına ya da dönüşmesine “telvîn” denir. Renk ve boya anlamına gelen “levn”den türeyen kelime renkten renge, boyadan boyaya şekilden şekle girmek anlamında da kullanılır. Fakat “temkin”; bir mekânda, bir durakta ya da bir halde karar kılmak demektir. Tasavvufta bir yolcunun doğru yolu bulması veya yolunda tereddüt üzere davranması telvîndir. Doğru yolu bulup onda sebat etmesi de temkindir. Sûfiler, bu yürüyüşte kişinin manevi yolculuk ve gelişimi için önemli olduğu görüşünde birleşirler. Yunus Emre'nin şiirlerinde de bu tasavvufî yolculuğun izlerini bulmak mümkündür. Biz de bu makalemizde Yunus Emre'nin “olur” redifli on üç beyitten oluşan şiirini telvîn ve temkîn kavramları açısından ele alıp incelemeye çalışacağız. İncelemeyi yaparken Dr. Mustafa Tatcı'nın *Dîvân-ı Yunus Emre* adlı neşrini esas alacağız. Adı geçen yayının 49 numaralı eseri olan bu şiirden hareketle Yunus Emre'nin düşünce ve tasavvuf dünyasındaki değişmelerin tespitine bir katkı sunmayı ummaktayız. Şiirin kendi döneminin diliyle olan yazımını alıntıladıktan sonra günümüz insanının da anlamasına yardımcı olmak amacıyla sadeleştirilmiş bir metnini de sunmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

**Anahtar Kelimeler:** *Yunus Emre, telvîn, temkîn, tasavvuf, Divan.*

\* **Prof.Dr.**, Bahçeşehir Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE. [dc Mehmetcelik@gmail.com](mailto:dc Mehmetcelik@gmail.com), <http://orcid.org/0000-0002-5018-0068>.

**Geliş Tarihi** / Received: 2 Ağustos 2023 / 2 August 2023  
**Kabul Tarihi** / Accepted: 7 Kasım 2023 / 7 November 2023

## **A Poetry by Yunus Emre Between “Telvin” and “Temkin”**

**Abstract:** The transformation or transformation of the servant from one state to another is called “telvîn”. The word derived from Levn, which means color and paint, is also used in the sense of getting into from shape to shape, from color to color. But “temkîn” means; to decide on a place, at a stop or in a state. In Sufism, it is “telvin” for a traveler to find the right way or to act hesitantly on his way. It is also cautious to find the right path and persevere in it. Sufis are united in the view that this walk is important for one's spiritual journey and development. It is possible to find traces of this mystical journey in Yunus Emre's poems. In this article, we will try to examine Yunus Emre's poem, which consists of thirteen couplets with the redif “it happens”, in terms of the concepts of telvin and temkîn. While conducting the study, we will take the publication of Mustafa Tatçı, titled *Dîvân-ı Yunus Emre* as a basis. Based on this poem, which is the work numbered 49 of the aforementioned publication, we hope to contribute to the determination of the changes in Yunus Emre's world of thought and mysticism. After quoting the writing of the poem in the language of its own period, we believe that it would be useful to present a simplified text of the poem in order to help today's people understand it..

**Keywords:** *Yunus Emre, telvin, temkin, mysticism, Divan.*

## Giriş

Tasavvuf; durağan veya sabit bir dinî ve hikemî bir anlayış ya da bir inanç sistemi değildir. İnsanın manevî olgunlaşmasını esas alan tasavvufî akımların tamamında seyr u süluk; yani manevî yolculuk anlayışı vardır. Tasavvuf ehli olanlar, yolculuklarının hallerini, makam ve duraklarını açıklayan birçok eserler yazmışlardır. Bu eserlerde hem kişinin nefis terbiyesi yaparak nefsinin, nefsin en yüksek mertebesi olan nefis-i kâmileye ulaştırmak için neler yapması gerektiğine dair hem de derviş veya sâlikin şeriat, tarikat, marifet kapılarından geçerek hakikat kapısına, makamına varmak için neler yapması gerektiğine dair birçok tafsilat vardır. Sâlikin, bir mürşide, pire veya şeyhe bağlanarak başladığı bu seyr u seferde önüne birçok engel, birçok hal ve makam çıkacaktır. Esas itibariyle Allah'ın varlığında yok olarak ebedileşmeyi amaç edinen yol talipleri hem birçok hallere düşmeyi ve birçok makamı kazanıp ondan sonraki makam için çalışmayı göze alırlar.

Tasavvuf erbabı, kendi seyr u süluklarında en önemli yerlerden birisini “mücahedeye” ayırmıştır. Nefisle savaşmak veya nefisle cihat etmek olarak anlayabileceğimiz mücahede, kişinin kendi yolundaki sebat ve samimiyetine bağlı olarak kişide bazı hallerin ve makamların oluşmasını ya da kişiyi bazı hal ve makamlara taşımayı sağlar. Bu hal ve makamları tek tek anlatmak çalışmamızın hem konusunu hem de kapsamını aşacağından burada ancak hal ile makamın farkına dair birkaç söz söyleyebiliriz. Sûfilerin büyük bir kısmı; makamın sabit, halin ise geçici ve değişken olduğu kanaatindedir. Buna göre hal Allah'ın lütfu olsa da geçicidir. Makam ise sâlikin kendisine gelen halde sebat ederek hali sabit bir durak haline getirmesi durumuna denilmektedir.

### 1. Yunus Emre'nin “Hak bir gönül verdi bana” gazeliinde hâl ve makamlar

İslam tasavvufunun en önemli isimlerinin başında gelen Yûnus Emre'nin şiirlerinde yukarıda değindiğimiz hal ve makamlara dair birçok tarife, birçok göndermeye ve birçok ben-

zetmeye rastlamak mümkündür. Yûnus'un, durmadan değişen ve dönüşen halleri en iyi dile getirdiği şiirlerinden birisi olan "Hak bir gönül verdi bana" gazelini tasavvufta iki hal olarak ifade edilen "telvîn" ve "temkîn" doğrultusunda inceleyeceğiz. Buna geçmeden önce bir bütün hâlinde görmek için şiirin tamamını aktarmak ve sistematik olarak ilerlemek istiyoruz.

### **Metin**

1. Hak bir gönül virdi bana hâ dimedin hayrân olur  
Bir dem gelür şâdî olur bir dem gelür giryân olur
2. Bir dem sanasın kış gibi şol zemheri olmuş gibi  
Bir dem beşâretten togar hoş bâgıla bostân olur
3. Bir dem gelür söyleyemez bir sözi şerh eyleyemez  
Bir dem dilinden dür döker dertlülere dermân olur
4. Bir dem çıkar 'Arş üzere bir dem iner tahte's-serâ.  
Bir dem sanasın katredür bir dem taşar 'ummân olur
5. Bir dem cehâletde kalur hiç nesneyi bilmez olur  
Bir dem talar hikmetlere Câlinûs u Lokmân olur
6. Bir dem dîv olur ya perî vîrâneler olur yiri  
Bir dem uçar Belkîs' ıla sultân-ı ins ü cân olur
7. Bir dem görür olmuş gedâ yalın tene geymiş 'abâ  
Bir dem ganî himmet ile Fagfûr u hem Hakân olur
8. Bir dem gelür 'âsî olur Hak zihnini yavı kılır  
Bir dem gelür kim yoldaşı hem zühd ü hem îmân olur
9. Bir dem günâhın fikr ider tos-togru Tamu'ya gider  
Bir dem görür Hak rahmetin Uçmaklar'a Rıdvân olur
10. Bir dem varur mescidlere yüzün sürer anda yire  
Bir dem varur deyre girer İncîl okur ruhbân olur
11. Bir dem gelür Mûsâ olur yüz bin münâcâtlar kılır  
Bir dem girer kibr evine Firavn' ıla Hâmân olur

12. Bir dem gelür ‘Îsâ gibi ölmüşleri diri kılır  
Bir dem gelür güm-râhleyin yolında ser-gerdân olur
13. Bir dem döner Cebrâîl’e rahmet saçar her mahfile  
Bir dem gelür güm-râh olur miskîn Yunus Hayrân olur<sup>1</sup>

### Günümüz Türkçesiyle

1. Hak bir gönül verdi bana hâ demeden hayrân olur  
Bir dem gelir şâd olur bir dem gelir ağlayan olur
2. Bir dem sanasın kış gibi şu zemheri olmuş gibi.  
Bir dem müjdeden doğar hoş bağ ile bostan olur
3. Bir dem gelir söyleyemez bir sözü şerh edemez  
Bir dem dilinden inci döker dertlilere dermân olur
4. Bir dem çıkar Arş üzere bir dem iner yer dibine  
Bir dem sanasın damladır bir dem taşar ummân olur
5. Bir dem cehâlette kalır hiçbir şeyi bilmez olur  
Bir dem dalar hikmetlere Câlinûs ve Lokmân olur
6. Bir dem dev olur ya perî vîrâneler olur yeri  
Bir dem uçar Belkîs ile cin ve insana sultân olur
7. Bir dem görür olmuş fakir, yalın tene giymiş hırka  
Bir dem zengin himmet ile Fagfûr hem de Hakân olur
8. Bir dem gelir ‘âsî olur Hak onun zihnini saptırır  
Bir dem gelir ki yoldaşı hem takva hem îmân olur
9. Bir dem günâhını düşünür dosdoğru cehenneme gider  
Bir dem görür Hak rahmetini cennetlere Rıdvân olur
10. Bir dem varır mescitlere yüzünü sürer orda yere  
Bir dem varır kiliseye girer İncil okur ruhbân olur
11. Bir dem gelir Mûsâ olur yüz bin niyazlar kılar  
“Bir dem girer kibir evine Firavun’la Hâmân olur

<sup>1</sup> Dr. Mustafa Tatcı, *Divân-ı Yunus Emre*, İstanbul, 2001.

12. Bir dem gelir Îsâ gibi ölmüşleri diri kılar  
Bir dem gelür sapkınlar gibi yolunda başı döner
13. Bir dem döner Cebrâîl'e rahmet saçar her mahfile  
Bir dem gelir yoldan sapar miskîn Yunus Hayrân olur

Yunus Emre'nin en bilinen ve birçok makamda ilahi olarak bestelenmiş bir şiiri ile karşı karşıyayız. Bu şiiri incelemeye geçmeden önce bu şiirde zıtlıklar ve ikilemler üzerine kurulan değişme ve çatışmaların kaynağına dair birkaç açıklama yapmamız gerekmektedir. Bu zıtların kıyası veya çatışması tasavvufun bizzat kendisinden kaynaklanan bir hâl veya makam çatışması olduğunu söyleyebiliriz.

## 2. “Gönül” makamı

Yunus'un şiirinde; Hâlden hâle, renkten renge giren “gönül”dür. Denilebilir ki şiirde zıtların çatışmasının hem öznesi hem de nesnesi olan gönlün bizzat kendisidir. “Gönül” tasavvufun en önemli kavramlarının başında gelir. Çünkü gönül, Allah'ın insanda tecelli ettiği makamdır. Allah “Ben yerlere göklere sığmam; ama inanan kulumun gönlüne sığarım” diye buyurmuştur (Bk. Gazali: 2016). Bu söz, ilahi veya beşerî aşkın mekânı olarak gönlün tasavvufî bilgi ve hikmetin merkezinde yer almasının dayanağını oluşturmuştur. Yunus Emre'nin en çok değindiği kavramlardan birisidir. Yunus'un dünyasında gönül vurgusu çeşitli açılımlarla belirip ortaya çıkar. Buna göre gönül dosta özel bir mekândır. Tasavvufta dost; Allah, mürşit ve yol arkadaşı anlamlarında kullanılır. Yunus'un kalbi, gönlü daima dosta gitmeye, dosta uçmaya hazırdır. Aslında Yunus'un sadece gönlü değil; canı da aklı da bilinci de daima dostla beraber olma arzusundadır:

Gönlüm canum 'aklum bilüm senün ile karâr ider  
Pervâz ururlar dem-be-dem uçuban dosta gitmeğe  
(Tatçı,1/2)

Âşkın gönlü dosttan başkasına ne açılır ne de başkasını kabul eder. Bu velev sekiz cennetin süslenip gelen hûrisi bile olsa:

Sekiz Uçmagun Hûrîsi eger bezenüp geleler  
Senün sevgünden özgeyi gönüm hîç kabûl itmeye.

(Tatc1,3/1)

Âriflerin ve erenlerin görünen ve öne çıkan en önemli özelliği gönüllere dokunmaları, gönüllere girmeleridir. Rehber ancak gönüllere girebilirse mürşit olma yetisini kazanabilir. Ârif kişi her “gönül”e girmeye hazır olacak, kendisini gönüller ısmarlayarak dilinde yalan ve dedikodu olmayacak:

Âriflerden nişan budur her gönülde hâzır ola  
Kendüyi teslim eyleye sözde kıyl ü kal olmaya

(Tatc1,5/4)

Gönül, tasavvufta aşkın mekânı olmaktan daha da öteye geçer. Gönül aynı zamanda aklın koyduğu sınırları yıkar, anlamın şeklin önüne çıkmasını sağlar. Gönülünde aşk eseri olan adamın anlamdan haberi olur. Böylesi kişi danışılmaya, meseleler hakkında fikir sorulmaya layıktır:

Bir kişiden sorgul haber kim ma‘nîden haberi var  
Bir kişiye virgil gönül cânında ‘ışk eseri var

(Tatc1,27/1)

Gönlün, bir erenin nazarını, bakışını çekecek veya ölüm-süzlük sırrına erecek hâle gelmesi için kişinin kendi gönlünü dünyevi paslardan, kirlilerden arındırması gerekir. Çünkü baş gözü, gönül gözünün niyet ve zihniyle hakikati görür. Gönül Hakk’a varmaya niyetlenmiş ve kirden arınmışsa baş gözü gönül gözünün izinden yola devam edecektir. Gönlünü Hakk’a veren yolcunun baş gözü gönül gözü gibi anlamı çıplak görebilir.

Gönül pâsın yudunısa kibr ü kîni kodunısa  
İkrâr bütün olmayınca erden nazar olmayısar

(Tatc1,24/3)

Yunus imdi sen Hakk’a ir dün ü gün gönlün Hakk’a vir  
Gönül gözi görmeyince bu baş gözi görmeyiser

(Tatc1,24/5)

Temizlenmiş gönül dostun sözünü duyarak onun Hakk'ın “dostun yüzüne bak” emrine uyar. Yunus bu durum için Allah'a şükreder. Kendisi bunu sultanı mutlak görmek diye adlandırır:

Şükür Hakk'a kim dost bize eyitdi dost yüzine bak  
Açdum ben de gönlüm gözin sultânımı gördüm mutlak  
(Tatcı,128/1)

Yunus, hakikati anlamının yolunun ilimden değil gönül içindeki bâtni gözden geçtiğini, ilmin dış yüzünü değil, içinde barındırdığı hakikati anlayıp o hakikatle yaşamak gerektiğini asıl hakikatınse âşık ve sevgilinin arasındaki ilişkiye bakılması gerektiğini şöyle dile getirir:

Okımağıl 'ilmün yüzün ilme 'amel eyle güzün  
Aç gönülden bâtın gözin 'âşık-ma'sûk hâline bak  
(Tatcı,130/2)

Yunus, kendi gönlünün özelliklerini açıklar. Yunus'un gönlü de gözü de aşkla doludur. Gönül ve göz aşkla dolu olunca dil elbette ki aşktan, sevgiden bahsedecektir. Yâri andığı için de âşığın gözü daima yaşlıdır.

Benüm gönlüm gözüm 'ışkdan toludur  
Dilüm söyler yari yüzüm suludur  
(Tatcı,50/1)

Gönül ve göz aşkla temizlenip gözyaşıyla yıkanıp temizlendiğinde, artık Hak'tan başka hiçbir şeyle ilgilenmeyecektir. Gönül arınarak Hakk'ın sözünü duyacak olgunluğa ermiştir.

Ayruk bize yas eylemez gönlümüzü pâs eylemez  
Hak'dan gelen görklü âvâz andan gelen ündür bana  
(Tatcı,7/2)

Başkası bizi ilgilendirmez, gönlümüzü paslandıramaz, Hak'tan gelen görkemli avaz ondan bana gelen sestir. Bu sebeple Yunus'un gönlü, onun gönlünü alan yâr ile doludur. O, nereye bakarsa yârsiz hiçbir şeyi görmez hâle gelmiştir.



Bu benim gönlüm alan toludur cümle ‘âlem  
Kancaru bakarısam ansuz yir görimezem

(Tatcı,188/5)

Dostla birlik olan Allah’ın varlığında yok olduğu için ölümsüzleşir. Artık gönlü ölümsüzleşmiştir. Bu aslında dostun âşığa çağrısıyla gerçekleşen bir durumdur. Hak, gönlünü arıtmış yolcuya (Yunus’a) seslenmiş, kadehini al gel demiştir. Hakk’ın sunduğu şaraptan içen Yunus’un gönlü artık ölümsüz olmuştur.

Ol dost bana gelsün dimiş sundum kadeh alsun dimiş  
Aldum kadeh içdüm şarâb ayruk gönlüm ölmez benim

(Tatcı,175/3)

Aşk şarabıyla sarhoş Yunus artık ne akıllıya ne de deliye benzer. Onun işleri bilinen hiçbir işe benzemez. Çünkü kendisi aşk denizine batmıştır. Onun gözü ve gönlü aşka hâlâ doymamıştır.

Ne usluşam ne delüyem neye benzer işüm benim  
‘İşk denizine gark olup gönlüm gözüm toymaz benim

(Tatcı,214/4)

Aşk, gönlünü aldığı halde Yunus’un gönlünün aşka doymamasını Yunus acayip bir hâl olarak görür. Gönlün gidip dönmemesine rağmen Yunus hâlâ aşktan usanmamıştır.

Benüm gönlüm ‘aceb ‘ışkdan usanmaz  
Varur ‘ışka düşer hîç bana tanmaz

(Tatcı,113/2)

Döner gönlüm bana öğüt virür hoş  
Âşık olan gönül işkdan usanmaz

(Tatcı,113/3)

Yunus’un en önemli temalarından birisi de gönül kırmamaktır. Allah’ın tecelli yeri ve evi olan gönlü yıkmak tasavvufta günahların en büyüğü olarak kabul edilmiştir. Yunus, Allah’ın tahtı olarak gördüğü gönlü yıkan kişinin her iki dünyanın da bedbahtı olarak gördüğünü şöyle ifade eder:

Gönül Çalab'un tahtı gönüle Çalap bahdı  
İki cihân bed-bahtı kim gönül yıkarısa  
(Tatçı,299/5)

Âşık kişi sonsuz miskinliğe, yani huzura ermiştir. Onun dünyaya dair bir iddia ve davası kalmadığından teslim olmuş, gönül kırmamayı prensip edinmiştir.

'Âşık kişi miskîn olur yol içinde teslîm olur  
Kim n'iderse boyun bura çâre yok gönül yıkmağa  
(Tatçı,1/8)

Zaten irfanda asıl olan âlim, şeyh ve fakih olmak Hakk'ı bulmaya yetmez. Hakk'ı ancak gönül yapan bulabilir. Bir gönül kıran kişi yüz yıl okusa bile bunun onun için bir faydası yoktur.

'Şeyh ü dânişmend ü fakı gönül yapan bulur Hak'ı  
Sen bir gönül yıkdunısa gerekse var yüz yıl okı  
(Tatçı,410/4)

Gönül yıkanın namazı da makbul değildir. Namaz, eğer kişiyi gönül kılmaktan alı koymuyorsa namaz da olamaz. Zaten namazın şartlarından olan abdest de hem maddi hem de manevi kirlere arındırdığı için namaz için şart olmuştur. Eğer namaz ve abdest dini bir ritüel olarak kalırsa namazı kılanlara fayda sağlamaz. Zaten Müslüman olmayan milletler de elini yüzünü yıkarlar.

Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namâz degül  
Yıtmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz degül  
(Tatçı,166/1)

Ârif kişi gönüller yaptığı için manevi haccın zirvesine çıkmıştır. Kişi bin kez hacca da gitse, bin kez cihat etse, bir gönül yıktıysa, yüz yıl yollar bile yaptırsa bunun da ona faydası olmaz.

'İlm ü 'amel ne assı bir gönül yıkdunısa  
'Ârif gönül yapıduğı berâber hicâz ile  
(Tatçı,135/12)

Bin kez hacca vardunısa bin kez gazâ kıldunısa  
Bir kez gönül sıdunısa gerekse yüz yıl yol dokı  
(Tatçı,366/6)

Çünkü gönül cam gibidir. Bir kere kırıldıysa daha da onarılmaz. O yüzden dostun gönlünü kırmamalı.

Sakıngıl yârün gönlin sırçadur sımayasın  
Sırça sındukdan girü bütün olası degül  
(Tatçı,158/4)

Yunus'un gönle dair değinmelerini artırmak mümkündür. Bu konu çeşitli yazar ve araştırmacılar tarafından çokça ele alındığından burada yeniden aynı konuya girip tekrara düşmemek için ayrıntıya girmeden kendi inceleme konumuz olan şiiri ele almak isteriz. Şunu söylemememiz gerekir ki Yunus'un bu şiirde zıtları çatıştırması tasavvufi irfanın tanımladığı iki kavrama dayalıdır. Bunlara *telvîn* ve *temkîn* denir.

### 3. “*Telvîn*” ve “*temkîn*”

*Telvîn*: kulun bir hâlden başka bir hale taşınmasına ya da dönüşmesine *telvîn* derler. *Telvîn* sûfilerin bir kısmı tarafından noksan bir makam olarak görülmüştür. Ama sufilerin bir kısmı da bu hali kabul ederek *telvîn*’i “O ise her an bir işte, bir tecellîdedir.” (Rahmân,55/29) ayetinin kula bir yansıması olarak görürler. Bilindiği üzere *telvîn* “levn” kökünden türetilmiştir. Levn; renk ve boya anlamına gelir. Buna göre *telvîn* renkten renge boyadan boyaya şekilden şekle girmektir. Fakat *temkîn* bir mekânda, bir durakta ya da bir halde karar kılmak demektir. Dolayısıyla yolcu gâh doğru yolu bulur ve gâh tereddüt üzere olursa bu hale *telvîn* derler. Bir karar üzere doğru yolu bulup onda sebat ederse ona *temkîn* derler. Sûfiler, “önce *telvîn*, sonra *temkîn*” deyiimiyle temkine varacak bir *telvîn*’in kişinin manevi yolculuk ve gelişimi için önemli olduğu görüşünü öne alır bir tavır sergilerler. *Temkîn*, çocuk saflığında bir makamdır. Çünkü âşık sevgilisini gördüğünde arzuma, amacıma ulaştım bundan sonra başka dileğim yoktur diye hiçbir şey istemez. *Telvîn*’den geçip *temkîn*’e erişir. Yani Hakk’ın kendisine ettiği

dile getirilemeyecek derecelerdeki ihsan ve bağışlarını gö-  
rek şükür secdesine kapanır. Bu makamda temkinin zirvesine  
ulaşılır. Hakikat yolcusunun gözünde varlık ve yokluk bir olur.  
Yolcu, yokluk ve acı çekmekten kurtulur. Yunus, bu şiirine  
olumsuzdan olumluya geçiş sıralaması oluşturarak girer ve bu  
tarzı şiirin sonuna kadar sürdürür. Daha önce söylediğimiz gibi  
burada halden hale giren Yunus'un karar kılmamış gönlüdür:

Hak bir gönül verdi bana hâ demeden hayrân olur  
Bir dem gelir şâd olur bir dem gelir ağlayan olur

Yunus, ilk dizeye varlık ve yaratılış karşısında hayret  
içinde kalıp, hayran olan gönlünden şikâyetle söze başlar.  
Onun gönlü hayrette kalmaya meyillidir. Hayret makamı as-  
lında nefsin henüz nefs-i kâmil (olgun nefis) olmadan önceki  
nefs-i mülhime'nin (ilham almaya başlayan nefis) halidir. Nef-  
sin yedi basamaktan oluşan olgunlaşma aşamasının üçüncü  
aşaması olan nefs-i mülhime kötülüğü emreden nefs-i emma-  
re'ye yakınlığı itibariyle hayret ve feryat etmenin de makamı-  
dır ve bu makamda gönülde ızdırıp ve acı kalmıştır. İşte bu  
yüzden Yunus hem kendi halini açıklar hem de gönlünün bu  
hercailiğinden şikâyet eder. Gönlünün bu telvîn, yani bu değiş-  
kenliği aşırı uçlarda devam eder. Gönlü kimi zaman kışın en  
soğuk günleri yani zemheri ayı gibiyken kimi zaman bahardan  
aldığı müjde ile yemyeşil bağ ve bostan halini alarak açılır.

Bir dem sanasın kış gibi şu zemheri olmuş gibi  
Bir dem müjdeden doğar hoş bağ ile bostan olur

Bu değişkenlik onun söz söyleme kudret ve arzusunda  
da kendisini gösterir. Kimi zaman dili tutulmuşçasına hiçbir  
şey söylemezken kimi zaman dilinden inciler, hikmetler dö-  
kerek sözleriyle hikmetleriyle insanların yaralarına derman  
olmaktadır. Bu durum tasavvufi iki halin, iki makamın da ge-  
reğidir. Bu makamlara kabz ve bast adı verilir. Kabz (daralma  
ve bast genişleme marifet ehline göre iki şerefli haldir. Hakk  
onları kabz ettiğinde onları geçim, yemek, içmek ve konuşma  
gibi mübah şeylere karşı çekingen kılar. Onlara genişlik bast  
verdiğinde, bu şeyleri onlara geri verir ve bu konuda onları

korumayı üstlenir. Buna göre kabz arif olan kimsenin halidir (Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,2006: 506- 507).<sup>2</sup> Kabz haline giren sâfi hiçbir şey söylemez. Yunus'un gönlü de kabz ve bast hallerini peş peşe yaşamaktadır.

Bir dem gelir söyleyemez bir sözü şerh edemez  
Bir dem dilinden inci döker dertlilere dermân olur

Gönlünün bu değişkenlik gösteren hali onun evren algısını da belirler. Şairin gönlü gâh gökyüzüne çıkar gâh yerin dibine iner. Telvîn gereğince şair, bazen kendisini gökyüzünün üstünde hissedecek kadar değerli, bazen de yerin altına girmeye dileyecek kadar mahcup görüp hissetmektedir.

Bir dem çıkar Arş üzere bir dem iner yer dibine  
Bir dem sanasın damladır bir dem taşar ummân olur

Bu ikircikli hal Yunus'un ilme ve bilgiye karşı tavrın da çelişik hale gelmesini beraberinde getirir. Bir tutulmuşluk haliyle cehalet ve bilgisizlik içinde kaldığını hisseden Yunus, bir anda hikmetin ve bilginin üstatlarıyla boy ölçüşecek hale gelmektedir.

Bir dem cehâlette kalır hiçbir şeyi bilmez olur  
Bir dem dalar hikmetlere Câlinûs ve Lokmân olur

Yunus'un kabz halinden bast haline geçtiği zaman boy ölçüştüğü kişiler Calinus ve Lokman'dır. Calinus: Eski Greklerin en büyük hakimlerinden biridir. Hekimlikteki mahareti nedeniyle anılır. Calinus (Galenos) Bergama'da doğmuş Roma'da ömür sürmüştür (M.Ö. 199-129). Hekimlik üzerine yazdığı eserler Arapçaya çevrilmiş ve İslâm dünyasını etkilemiştir” (Pala, İst. 2018: 92). Lokman ise Lokman Hekîm diye anılır. Peygamber olup olmadığı konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bununla birlikte halk söylencelerde ve bazı kaynaklarda, ölümsüzlüğün bile sırrını bilecek kadar usta bir hekim olduğu söylenmektedir. Hekimlerin pîridir. Kendisinin hikmet verilenlerden olduğu, Kur'ân-ı Kerîm'de kendi adıyla anılan “Lokmân sûresi”nde şöyle bildirilmektedir:

<sup>2</sup> Bk. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınları, İstanbul 2006.

*“And olsun ki Biz Lokmân'a: 'Allâh'a şükret!' diyerek hikmet verdik. Şükreden, ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allâh hiçbir şeye muhtaç değildir, her türlü hamde lâyıktır.”* (Lokmân,31/ 12)

Yunus'un gönlünün bu telvîni, yani değişip duruşu çoğu kez zirveden dibe; dipten zirveye diyebileceğimiz şekilde devam edip durur. Bir an dev ya da peri olarak viranelerde dolaşır dururken bir demde Belkıs gibi uçarak cinlere ve insanlara sultan olacak kadar yücelere çıkar. Burada Hz. Süleyman ile Belkıs hikâyesine gönderme vardır. Bilindiği üzere Hz. Süleyman, yüce bir elçi ve sultandı. Bu sebeple Sultan Süleyman diye anılır. Hz. Süleyman rüzgâra hükmeden ve kuşların dilini bilen bir dünya sultanıdır. Bu sebeple “dünya Sultan Süleyman'a kalmadı” deyim olmuştur. Hz. Süleyman'a Hüdhüd kuşu haber getirir, o da Hüdhüd'den aldığı haberlere bağlı olarak seferlere çıkardı. Hüdhüd'ün getirdiği bir haber sonrasında Hz. Süleyman, Sebe melikesi Belkıs'ın kavminin güneşe taptığı haberini alınca ona Belkıs'a haber göndererek onu tevhit dinine davet eder. Kur'an, Hz. Süleyman'la Sebe melikesi (Belkıs) arasındaki haberleşmeleri ve sonucunu nakleder. Yunus'un uçtuğunu söylediği Belkıs, Hz. Süleyman'ın tevhit dinine davet ettiği Sebe melikesidir. Bu kıssa Kur'an'da Neml suresinde geçer.<sup>3</sup>

<sup>3</sup> “Bir zaman cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları Süleyman'ın emrinde toplanmış, birlikte sevk ve idare ediliyordu. Nihayet Karınca vadisine geldiklerinde, bir karınca şöyle dedi: 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!' Onun bu sözünden dolayı Süleyman neşeye gülümsedi ve 'Ey rabbim!' dedi, 'Gerek bana gerekse anne babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat!' Süleyman kuşları gözden geçirdi ve 'Hüdhüdü niçin göremiyorum; yoksa kayıplara mı karıştı?' diye sordu. 'Ya bana açık bir gerekçe getirir veya onu şiddetle cezalandırırım ya da onu boğazlarım!' Çok geçmeden hüdhüd gelip dedi ki: 'Ben, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe' halkından sana kesin bir bilgi getirdim.' 'Onları bir kadın hükümdarın yönettiğini gördüm; kendisine her imkân verilmiş; bir de muhteşem tahtı var. Ancak onun ve halkının Allah'ı bırakıp güneşe taptıklarını da gördüm. Şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş, böylece onları yoldan alıkoymuş; bu yüzden doğru yolu bulamıyorlar. (Şeytan bunu) göklerde ve yerde gizli olanı açığa çıkaran, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesinler, diye yapmış. Oysa büyük arşın sahibi olan Allah'tan başka tanrı yoktur.' Süleyman da, 'Doğru mu söylüyorsun yoksa yalancılarдан biri misin, göreceğiz. Şu mektubumu götür, önelerine bırak, sonra onların yanından çekil de ne sonuca varacaklarına bak.' Sebe melikesi (adamlarına) şöyle dedi: 'Beyler! Bana çok önemli bir mektup gönderilmiş! Mektup Süleyman'dan gelmekte, rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla

Yunus, gönlünü eşleştirdiği o hikâyeye şöyle gönderme yapar:

Bir dem dev olur ya perî vîrâneler olur yeri  
Bir dem uçar Belkîs ile cin ve insana sultân olur

Olumsuzdan olumluya doğru gelişen bu telvin hali Yunus'un maddi âlem ve dünyevi zenginlik karşısındaki haline de sirayet ederek ona şunu söyler:

Bir dem görür olmuş fakir, yalın tene giymiş hırka  
Bir dem zengin himmet ile Fagfûr hem de Hakân olur

Yunus'un gönlü gâh yarı çıplak bir fakirken gâh zengin bir himmetle çini vazolarla süslenmiş bir sarayda oturan bir hakan olmaktadır. Ama değişkenlik maddi âlemin de sınırları aşarak aynı olumsuzdan olumluya seyrini Yunus'un gönlünde iman, inanç ve zihin dünyasında da sürdürür. Şöyle ki:

Bir dem gelir 'âsî olur Hak onun zihnini saptırır  
Bir dem gelir ki yoldaşı hem takva hem î mân olur

Ama Yunus'un iman ve takvaya dönmüş gönlü bu durakta da sebat etmeyecek, yeni bir kuruntuya ya da yeni bir ümitsizliğe kapılarak günah düşüncesiyle kendisini cehennemlik kullar arasında, cehenneme giderken hayal edecektir. Fakat bu durakta durmayıp yeniden Allah'ın rahmetini, acımasını gö-

başlamaktadır; 'Bana üstünlük taslamayın, gelip bana teslim olun.' denilmektedir.' Kraliçe şöyle dedi: 'Efendiler! İçinde bulunduğum durum hakkında bana görüşünüzü açıklayın. Sizin görüşünüzü almadan asla bir işe kesin karar vermem.' Şu cevabı verdiler: 'Biz güçlüyüz, zorlu savaşıyoruz, yine de yetki senindir; artık ne buyuracağınızı sen düşün.' Kraliçe şöyle dedi: 'Krallar bir ülkeye girdiler mi, oranın altını üstüne getirirler ve halkın ulularını aşağılanmış duruma düşürürler. Bunlar da öyle yapacaklardır. Ben bunlara bir hediye göndereceğim, sonra bakacağım elçiler ne ile dönecekler?' (Elçiler) Süleyman'a geldiğinde o şöyle dedi: 'Siz bana mal yardımı mı yapıyorsunuz? Allah'ın bana verdiği size verdiğinden daha değerlidir. Hayır, hayır! Bu hediyenizle ancak sizin gibiler sevinir.

(Ey elçi!) Onlara dön; iyi bilsinler ki asla karşı koyamayacakları ordularla üzerlerine gelir, muhakkak surette onları yenilmiş ve küçük düşürülmüş olarak oradan çıkarırsın!' (Danışmanlarına dönerek) 'Beyler! Onlar boyun eğerek bana gelmeden önce hanginiz o kraliçenin tahtını bana getirebilirsiniz?' diye sordu. Cinlerden bir ifrit, 'Sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter, ben güvenilir biriyim.' dedi. (Bu konuya dair) kitaptan bir bilgisi olan ise, 'Ben onu sen göz açıp kapayıncaya kadar getiririm.' diye cevap verdi. Süleyman, tahtı yanı başına yerleşmiş olarak görünce şöyle dedi: 'Bu, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınanan rabbimin bir lütfudur. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, kerem sahibidir.'" (Neml, 27/17-40)

rerek Allah'ın cennetlerine Rıdvân; yani bekçi olacaktır. Rıdvân, bilindiği üzere İslami kaynaklarda cennetin bekçisi olarak anılmaktadır.<sup>4</sup> Yunus'un cehennemlik halinden kendisini cennet bekçiliğine geçmiş kadar yücelmiş olduğunu hissetmesi ve bunu dile getirişi de dipten zirveye olan değişkenliğinin başka kelimelerle ve göndermelerle çeşitlenmiş başka bir ifade zenginliğidir denilebilir.

Bir dem günâhını düşünür dosdoğru cehenneme gider  
Bir dem görür Hak rahmetini cennetlere Rıdvân olur

Bu olumluluk ve ulaşılmışlık halinin devam edeceğini Yunus'un mescitlere girip oralarda şükür secdeleri edip yüzünü yerlere sürdüğünü okuruz, ama birdenbire hercai gönlü bu hali bırakacak, ibadet ve niyaz hali içerisindeki huzurundan uzaklaşarak küfrün sembolü olan kiliseye varıp adeta din değiştirecek kadar yeniden kendisini kaybedecektir. Yunus, bu yitmişlik halini Hıristiyan dinine ait iki kavramla berkitecek ve şöyle diyecektir:

Bir dem varır mescitlere yüzünü sürer orda yere  
Bir dem varır kiliseye girer İncil okur ruhbân olur

Münacat ve niyaz birlikte kullanılan kavramlardır. İkiisi de Allah'a yalvarmak fısıltı seviyesinde bir sesle Allah ile konuşup yalvarmak olarak nitelenmişlerdir. Her kulun bir niyazı olabilir. Fakat Divan Edebiyatı'nda bazen kendi başına şiir türü, çoğu zamansa kasidelerin, konusu Allah'a yakarış olan bölümlerinin adı olan münacat denilince akla ilk gelen ulu Hz. Musa'dır. Tûr-ı Sinâ'da Allah ile konuşmasından dolayı Musâ peygambere "Kelîm" lakabı verilmiştir. Kelîmullah da denir. Hz. Musa'nın Allah'la olan münacatı Kur'an'da şöyle dile getirilmiştir:

<sup>4</sup> Rıdvân a. i. Cennetin kapıcısı olan büyük meleğin adı. Ravza-ı Rıdvân tamlaması ise Cennet yerine kullanılır.

"Hür ile Rıdvân'a benzetsem ola küyunı kim."  
"Hülle-i cennetle giymiş nurdan efsar livâ."

Yahyâ Bey

(Prof. Dr. İskender PALA, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2018, s.389)



*“Musa ile otuz gece münacatta bulunmayı sözleşmiş-tik de bu vadeyi, on gece daha katarak tamamlamıştık böylece Rabbinin tayin ettiği müddet, kırk geceyi bulmuştu ve Musa, kardeşi Harun’a, kavminin içinde benim yerime geç, onları düzene koy ve bozguncuların yoluna uyma demişti.” (A’raf,7/142)*

Yunus’un gönlünün telvîni bir anda Hz.Musa’nın Allah’la kırk gece süren münacatındaki kesin bilgiye ve bire bir konuşmanın engin huzuruna ulaşırken birden bire kutsal kitap ve anlatılardaki kibrin, büyüklenmenin ve küfrün sembolleri olan Firavun ve Firavun’u yoldan çıkararak veziri Haman’ın düşkünlüklerine sürüklenir. Bilindiği üzere Firavun eski Mısır krallarının lakabıdır. Hz. Musa’nın kavmine zulmeden ve Hz. Musa’nın ilahi davetini kabul etmeyen, kendisini ilah ilan eden Firavun Kur’an’da ve din irfanında Allah’a şirk koşmanın ve zulmün sembolü olarak görülür.<sup>5</sup> Haman ise, daha önce de değindiğimiz gibi, Firavun’un akıl hocası ve onun doğru yola girmesine engel olan veziridir. Kur’an’da Haman’dan şöyle söz edilmiştir:

*“Firavun, ‘Ey seçkinler! Sizin için benden başka tanrı tanımıyorum. Ey Hâmân! Haydi benim için tuğla fırınına yak, bana bir kule yap. Belki oradan Mûsâ’nın tanrısını görürüm; ama kesinlikle onun bir yalancı olduğunu düşünüyorum.’ dedi.” (Kasas,28/38)* Yunus, dinler tarihinin adı zikredilen kahramanlarına gönderme yaparak gönlünün Musalıktan Firavunluk ve Hamanlığa düşüşünü şöyle söyler:

Bir dem gelir Mûsâ olur yüz bin niyazlar kılar  
Bir dem girer kibir evine Firavun’la Hâmân olur

<sup>5</sup> Kur’an-ı Kerim’de Firavun ile ilgili anlatımlar, kısa bölümler halinde yirmi bir kadar surede yer alırken, Araf (7/103–137), Yunus (10/75–90), Taha (20/43–79), Şuara (26/11–68), Kasas (28/36–42) ve Mü’min (40/24–29) surelerinde ise ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

Henüz bir temkine varmamış ve sebat etmemiş gönlün küfür ile iman arasındaki gidiş gelişleri şöyle devam eder. Yunus'un gönlü Allah'ın kendisine verdiği ölümleri diriltme mucizeye sahip olan Hz. İsa<sup>6</sup> gibi ölümleri diriltecek kadar ulu bir mertebeye varmışken ansızın o ulu hali yoldan sapanların ruh hali gibi kayboluşa veya başı dönmüşlüğe evrilir. Şöyle:

Bir dem gelir 'Îsâ gibi ölmüşleri diri kılar  
Bir dem gelür sapkınlar gibi yolunda başı döner

Telvîn yani halden hale dönüşen gönül halinin gönlü ne hallere koyduğunun belki de en büyük trajedisi, kişinin vahiy meleği olan Cebrail gibi ilahi mesajla her bir mekâna rahmet saçan bir ruh halinden Yunus'un kendi deyişiyle miskinlikten sapkınlığa, oradan da hayretin baş döndüren girdabına kapılıp kaybolmasıdır. Şöyle der şair:

Bir dem döner Cebrâîl'e rahmet saçar her mahfile  
Bir dem gelir yoldan sapar miskîn Yunus Hayrân olur

### **Sonuç**

Tasavvuf ehlinin telvînden, temkine yani renkten renge, halden hale geçmekten temkîne varmayı doğruladığını, tasavvuf yoluna giren yolcunun, sâlikin buhranlardan burhanlara vararak hakikat yolunda sabitleşmesini yolun prensiplerinin başatı olarak gördüklerini söylemiştik. İncelemeye çalıştığımız şiirde, Yunus baştan sona gönlünün telvîni dile getirir. Bununla birlikte onun bu telvîn aşamasını geçerek temkîn durağına vardığını, en azından bu şiir için, söylemek pek mümkün görünmemektedir. Tabiidir ki biz yazdıklarımızla Yunus'un kendi manevî yolculuğunu tamamlayamadığı iddiasında değiliz. Zira bir tek şiirle kişinin hayatının tamamını açıklamak mümkün değildir. Yunus Emre divanı üzerine tasavvufi terimler göz önüne alınarak veya tasavvuf terimleri esas alınarak yapılacak bir araştırma Yunus'un fikri, tasavvufî ve hikemi yolculuğunu takip etme imkânı sağlayacaktır.

<sup>6</sup> "Düşün ki sen: 'Sen Benim iznimle anadan doğma amanın gözünü açıyor, abraşı da iyileştiriyordun. Düşün ki sen Benim iznimle ölümleri kabirden diri olarak çıkarıyordun.'" (Maide, 5/110).

## Kaynaklar

*Ayet ve Hadislerle Açıklamalı Kuran-ı Kerim Meali*, (2002), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

İmamı Gazali (2016), *İhyau Ulumi'd-Din Tercümesi*, Erkam Yayınları, İstanbul.

Tatcı, Mustafa (2001). *Dîvân-ı Yunus Emre*, İstanbul.

*Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yayınları, İstanbul, 2006.

Pala, İskender (2018). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul.